

Ștefan MUNTEANU

Lucian Boz despre încadrarea lui Eminescu în etnosul românesc (II)

Ne reamintim că, în viziunea lui Lucian Boz, simbolurile fundamentale ale etniei române sunt: balada *Miorița*, legenda *Meșterul Manole* și poezia *Luceafărul*, fiecare cu semnificația sa. După ce am văzut încărcătura simbolică a baladei *Miorița* și a legendei *Meșterul Manole*, urmează să aflăm și interpretarea făcută de Lucian Boz asupra poemului *Luceafărul*. Și în acest caz, autorul păstrează, cu exagerare chiar, cele două axiome, respectiv, metafora „cristalizării” și metafora „sângelui”, aplicate, de data aceasta, asupra personalității lui Eminescu. Desigur că astăzi, asemenea explicații, nu mai sunt de actualitate, dar nici nu pot fi ignorate în totalitate, întrucât, din timp în timp, tind să renască. Nu cred că este ceva întâmplător faptul că, în anul 1932, când Lucian Boz a publicat studiul *Eminescu – încercare critică* (treizeci și opt de pagini), au apărut și douăsprezece recenzii, majoritatea apreciative. Reacții de aceeași amploare a stărnit și publicarea, în întregime, a volumului *Masca lui Eminescu*, în 1979.

Așadar, ce ne spune Lucian Boz despre personalitatea lui Eminescu? Ne spune că, în cazul lui Eminescu, „majoritatea procentului etnic este autohton”, dar că „această majoritate, care înecă elementele străine, nu pot împiedica o acțiune puternică a părțicelilor străine, infinitezimale” (p. 50). Drept urmare, „una din problemele tragice ale lui Mihai Eminescu a fost lupta de a se integra etnosului variat, dar sintetizat al Românului” (p. 50). Este păstrată astfel, în centrul discuției, dezbaterea privind originea etnică a poetului-cugetător. „În fruntea genealogiei materne este un cazac” (p. 50). „Despre tatăl lui Eminescu se bănuiește (poetul și mama sa erau convinși) că era rutean” (p. 54). „Că Eminescu avea sânge străin este neîndoios” (p. 60). La Eminescu, „sângele străin, să zicem slav, a provocat tot zbuciumul, toată conflictualitatea din el” (p. 59).

Tocmai acest fapt, consideră Lucian Boz, pare să fi fost șansa salvării culturii și etniei românești. De ce? Pentru că „această cristalizare lentă nu se mai poate întâmpla în secolul și pe pământul nostru. Românii le este hotărâtă cealaltă soartă: cea a cristalizării prin intruși. Rolul acesta îl joacă sângele străin din vinele românești sau o idee, o stare de suflet străină, care a fost asimilată, ce joacă acum rolul amintit, făcând să cristalizeze în jurul ei personalitatea” (p. 59). Astfel că, „Eminescu a avut acest nucleu străin. În jurul lui s-au cristalizat substanțele culturii. Dacă ar fi fost sânge pur, el n-ar fi putut fi purtătorul unui gând eminescian, ci numai părțicica unui gând care se mișcă prin generații. Dar așa, el s-a realizat deodată, integral,

cu toată conflictualitatea. Mai mult: deoarece cristalizarea rasei pure se face extrem de lent, el n-ar fi produs opera lui și n-ar fi exprimat integral geniul rasei românești” (p. 61). Dincolo de conflictualitate, Eminescu a avut o șansă: „Că a putut proiecta în afară ceea ce este mai românesc este pentru că a avut în el o stea călăuzitoare care instinctiv îi spunea ceea ce este străin, ceea ce este românesc. Care îi șoptea, asemenea demonului socratic, ceea ce trebuie să fie și ceea ce nu” (p. 50).

Pentru a se face și mai credibil, Lucian Boz aduce în discuție și situația altor personalități, precum Dostoievski și Nietzsche. „Dostoievski avea cam în aceeași măsură sânge străin față de ruși cât Eminescu față de români” (p. 52). Dostoievski fiind de origine lituaniană. Iar Nietzsche a picurat sânge slav peste cel german. „Aruncând acest germen de sânge slav în sânge diferit; (român-Eminescu; german Nietzsche; german-ugrofinic Dostoievski) vom avea o reacțiune etnică. «Serul» se comportă astfel: utopia se manifestă la slavi ca o proiectare în viitor; la germani, neutru, mixt; la români – în trecut” (pp. 52-53). Altfel spus, aceste combinații își pun amprenta asupra structurii sufletești a personalităților creatoare. „Mesianismul lui Eminescu a fost îndreptat spre trecut; al lui Dostoievski spre viitor” (p. 52).

Mai departe, pentru a surprinde structura psihică a lui Eminescu, Lucian Boz apelează tot la niște deducții bazate pe comparații. În acest sens, el susține că „fiecare poet e obsedat, din primele lui poeme, de o figură centrală, depozitară a întregii sale ființe. Așa a fost *Faust* al lui Goethe, *Savonarola* lui Lenau, *Kain* al lui Byron, *Zarathustra* lui Nietzsche, *Oedip-Rege* al lui Sofocle. Este o figură în care se sintetizează și narcisic propria înfățișare; și metaforic marginea veacului, iar, mai presus de el, viziunea rasei. Eminescu a fost și el obsedat de o asemenea icoană. Este *Sărmanul Dionis* și avatarul lui, *Geniu Pustiu*” (p. 79). De altfel, despre structura psihică a lui Eminescu, exegetul adaugă: „Structura sufletească a lui Eminescu este autohtonă și modernă” (p. 74). Pe de altă parte, el vorbește despre o scindare a personalității poetului-cugetător: „De altfel, s-a

arătat la Eminescu această scindare ciudată a personalității: pe de-o parte, a făcut o politică activă, pe de altă parte predica idealurile filosofice pe care le cunoaștem” (pp. 62-63). Explicația? „Ambivalențele lui Eminescu se explică prin necesitatea de acțiune și o neconținută stimulare din marasmul în care era amenințat să cadă” (p. 63).

Un marasm pe care Lucian Boz îl pune pe seama mai multor factori. Pe de o parte, el face trimitere la sângele moștenit, la sifilis și la alte speculații tenebroase, despre care consideră că nu trebuie să țin seama. Nu este mai credibilă nici cealaltă explicație, întrucât este la fel de aiuristică. Iată ce afirmă Boz: „Eminescu a avut o dublă structură. Ca și Nietzsche. Astfel că tentaculele metafizice s-au atrofiat și au rămas în hipertrofie, după voie, numai cele de poet. Între această bizară străduință în conflictualitate: între formularea rece, prin creier, a esenței lumii, și trăirea ei, în poezie, a fost una din tragicele dileme interioare ale lui Eminescu” (p. 77). Iată până unde ajunge sofistica lui Lucian Boz: „Schopenhauer și Kant să aibă vina de a fi «nenorocit» ei mintea poetului? Dincolo de pasiunile lor, gândurile erau scrise în sângele poetului. O singură vină au: că s-au născut înaintea lui. Într-adevăr: Eminescu avea cap de metafizician. Avea în sânge ceea ce ei formulaseră înainte. Dacă n-ar fi fost ei, ar fi scris-o el, în mare parte. Dar așa, toate acele problematici, fiind tratate atât de clar, n-a mai rămas nimic de făcut” (p. 77). Autorul sugerează că dacă Eminescu s-ar fi consacrat doar filosofiei ar fi putut evita boala și marasmul. A avut însă ghinion, întrucât problemele filosofice erau deja clarificate de Kant și Schopenhauer, rămânându-i doar șansa poeziei. Epilogul? „Gonit de tripla nevroză, tare ereditare, sifilis și conflictele interioare, creierul rece și contemplativ n-a putut impune frâna; omul își trăia destinul și nervii se măcinau fără încetare” (p. 77). Mai mult: „Era o exaltare a personalității. Se voia demonic: să sfărâme vechile legi, vechii idoli, vechile iubiri. Deasupra tuturor, rece și dominator, să-și desfășoare un destin de nou Dumnezeu” (p. 65). „Nenorocirea lui Eminescu a fost poezia” (p. 90).

Prin astfel de explicații, Lucian Boz dovedește că nu a înțeles un aspect esențial cu privire la creația eminesciană, acela că Eminescu, în mod programatic, nu s-a mulțumit să fie nici numai poet, nici numai filosof. Că Eminescu era pornit să conjuge virtuțile filosofiei cu cele ale poeziei, pentru a se apropia cât mai mult de Absolut.

Tot pe seama sângelui este pusă și apropierea lui Eminescu de filosofia indiană. „Structura sufletească a lui Eminescu este autohtonă și modernă. Că are în sânge elemente care să faciliteze adoptarea budismului, e sigur” (p. 74). Dincolo de această legătură speculativă, Lucian Boz are meritul că a făcut un pas în plus, față de ceilalți exegeți, în înțelegerea viziunii lui Eminescu asupra acestei filosofii. În special asupra felului în care interpreta Eminescu prezența Nirvanei. „Nu este drept să-l considerăm pe Eminescu ca un ahtiat după nimicire. Nirvana nu era pentru el stingerea principiului vital, nu era resorbirea esențelor, ci stingerea chinului său. Dacă te cufunzi bine în atmosfera poeziei lui (în pasajele de filozofie budistă), simți clar că e strigătul unui nestatornic după înțelegerea eminesciană și budism. „Budismul, după toate interpretările, s-a născut din dorința indianului, zăpăcit de deliranta dinamică a faunei sale (*Keyserling*), de vitalitatea exuberantă din jur, s-a refugiat în Nirvana, tendință nu de staticizare a existenței, ci de evaziune și desființare. Este deci un proces pur exterior, din afară înăuntru. El vrea să desființeze mediul exterior, să-i ia orice posibilitate de acțiune asupra omului, negându-i realitatea, esența lumii fiind *nimicul*. La Eminescu, procesul este invers. Dinăuntru în afară. Demonul este în el. Sângele care vrea să mântuiască și să se mântuie” (pp. 87-88). Altfel spus: „În fond, nu aspira spre Nirvana, spre nimic, ci spre o mântuire pozitivă; nu vrea să mântuiască decât cu vechea stare de lucruri, se vrea descotorositor de blestem. Tendința bolnăvicioasă – cum am spus – cu atât mai mult cerută cu cât Eminescu a fost un tempera-

ment în care lupta între tendințele morții și cele ale vieții s-a dat cruntă și sângeroasă. Și ca un simbol al evaziunii în peisajul morții, al unui plan potențat antivital, găsim dragostea lui pentru noapte, pentru lună, pe care o pune în directă legătură cu moartea” (p. 88). „Budismul, ajuns la speculațiuni metafizice din pricina dinamicii exterioare, vrea liniște, stăpânirea oricărui flux sufletesc intern; Eminescu vrea să potolească graiul sângelui. Dacă Buda va ajunge la Nirvana, resorbirea în Nimic, Eminescu va dori să ajungă la *învierea Vieții și la Biruirea germenului morții din sine*. Acesta este nodul conflictului. Dacă ar fi izbutit să urmeze disciplina nirvanică din *Glossa*, ar fi fost bine. Dar demonul pierzării l-a împins spre dragoste, vin, artă și pasiuni politice, adică tocmai ceea ce l-a împins spre pasiunea morbidă a vieții care se căuta să se suprimă pe ea însăși” (p. 89). „Rămâne să ne întrebăm: din această tendință fundamentală a vieții sale a reușit Eminescu să aplice, el, europeanul, obositul de viață, metoda indică? Dinainte putem spune că nu, date fiind diferențele de natură ale celor două medii pe care s-a plantat dorința de liniște. Că doctrina budistă nu a prins la el decât numai teoretic este clar. Viața ne-o dovedește. Anii când *Glossa* a fost scrisă (înainte de 1884) au fost cei mai tulburați. Aici se intercalează viața cu Veronica Micle, dragostea furtunoasă pentru d-na Poenaru și celelalte” (p. 89). „Condiția *sine qua non* a budistului și a yoginului este tăierea oricărei activități senzoriale, sentimentale și intelectuale (el concentrându-se numai asupra imaginii lui Brahma, provocând astfel un vid spiritual și aparența dispariției eului său), dar Eminescu ca poet și ca om necumpănit a avut fatalmente o imensă, bogată și nedisciplinată viață sufletească” (p. 90).

Din păcate, Lucian Boz cunoștea filosofia indiană doar pe baza coordonatelor tratate de Schopenhauer, cel care înțelege prin Nirvana doar neantul, doar negarea acestei lumi. Este adevărat că el a întâlnit ideea suferinței în Vedanta și în budism, însă în ambele cazuri suferinței îi era opusă o transcendență, cea a Absolutului, care apărea în Vedanta ca Brahman, iar în budism ca Nirvana. Dar Schopenhauer, pornind de la „voința de a trăi”, ca factor ce întreține suferința, a adoptat voința ca principiu ontologic, în locul Absolutului filosofiei indiene. Gândul acesta va fi rostit abia peste decenii de către Sergiu Al-George, în lucrarea *Arhaic și universal* (Editura Eminescu, București, 1981).